

Fitxa per la Nules-pèdia / Museu de memòria oral

	Nom	Teresa Martínez Alagarda
	Títol	<i>Teresa Martínez, un testimoni excepcional del segle XX</i>
	Data de naixement	12 de març de 1920
	Fotografies	<ul style="list-style-type: none"> • Arxiu Audiovisual Històric de Nules. • Col·lecció Família Martínez Alagarda
	Categories	Dona, família, guerra civil, fotografia, patrimoni
	Data i lloc de l'entrevista	Divendres 19 de gener de 2024, casa de l'entrevistada
	Equip entrevistador	Etnograma (Nelo Vilar, Laura Yustas)
	Enllaç	https://youtu.be/Qpl-12CX3TE
	Extracte	https://youtu.be/zKrD0nuM0io

[Teresa Martínez Alagarda](#) té prop de 104 anys, està lúcida i graciosa (ara voreu quant de sentit de l'humor!), conserva una memòria impecable i sobretot una natura forta com el ferro, amb els braços cansats (com ella diu) de tant de treballar però sense saber què és una malaltia (tret d'un mal de gola fastidiós). Per a nosaltres ha segut un privilegi conèixer-la i tindre un ratet de complicitat, l'escoltem amb la boca oberta. Les prop de dos hores de conversa que vam gravar se'ns van fer menudes: podríem estar hores escoltant-la i se'ns occurixem milers de temes més que consultar-li.

Sabem que filles, néts i besnéts la volen i disfruten de la seua companyia. Pensem que és un model de com hauria de ser envellir i de com hauria de ser la relació amb la família.

Quant al contingut d'esta entrevista, ara voreu que Teresa ha tingut temps per a tot i conserva un testimoni lúcid i constructiu, a més de molt generós, que com a tal es va reconèixer a les [II Jornades de Memòria Històrica: La Batalla de Llevant \[Dia 1: 18 de febrer](#)

[de 2023\]](#), com es pot comprovar en la placa adjunta.

Ens vam despedir com a amics, una cosa que agraïrem sempre a ella i a Rosa, la seua filla, que va estar amb nosaltres i va facilitar l'intercanvi amb tota l'amabilitat que es podria esperar i més. Per a esta publicació també s'han implicat extraordinàriament Teresa filla i Teresa neta, amb qui vam fer una joiosa arqueologia de fotos, part de les quals les podreu vore en el vídeo de l'entrevista. Gràcies a totes!

Quant a les fotos, voreu que al vídeo hi ha més imatges que a la transcripció. La família demana que no es facen còpies de les seues fotos; la resta pertanyen a l'Arxiu Audiovisual Històric de Nules, i estan disponibles per a la població.

Teresa era la filla major de Vicente Martínez Ibáñez i Teresa Alagarda Cuñ, que tenien dos filles més, Carmen i Soledad. Vivien al carrer Sant Jaume, prop de set cosins, fills de sa tia Soledad. Una altra tia, María Rosa (Sor Miguela) era Germana de la Consolació al Col·legi de Benicarló, on Teresa passava algunes temporades.

Teresa es va casar el 1950 amb Manuel Romero Vicent, *Manolo Hueseto*, i va tindre tres filles: Teresa, Rosa i Carmen.

Actualment té 8 néts (Teresa, Maria, Antonio, Damián, Raquel, Lourdes, Jose y Raul) y 10 besnets (Pablo, Carlos, María M., Claudia, Armando, Blanca, Rosa, María F., Clara i Damián).

Sinopsi

Teresa Martínez Alagarda (1920) parla de la seua infància i joventut, de la guerra, de l'església vella, i en general del progrés de Nules en els últims cent anys.

Transcripció

Com me diuen? Teresa Martínez Alagarda. Jo tinc díhuit nets [*sumant nets i besnets*], i de rebesnets ne tinc deu. Ja veus, jo estic tota contenta de tot això.

L'any que vaig nàixer? L'any 20, 1920.

El dia 12 de març. Dijous, era, quan jo vaig nàixer dijous [*en realitat el dijous era l'11 de març*].

Els seus pares tamé eren de Nules?

Sí, els meus pares d'ací... tots, de Nules, tots: pares, auelos i rebesauelos. Encà he conegut a m'auela, l'he conegut jo encara, ui, ja ho crec! A tots els he conegut.

Eren llauradors, d'ací de Nules?

Sí, sí, entonces sí. Tot bones persones, totes. Bones famílies totes. Totes de pau, no de... D'això res. Totes bones persones. No sé si m'auela era d'Artana tamé, o m'auelo de Vilavella.

A escola a quina anava? Jo a les Monges. Al carrer Sant Blai, a les monges. Ahí al carrer Sant Blai. Ahí hi havia hospital. A on està lo dels vells [*el CEAM*] era l'hospital, hospital d'allí de les monges, saps? Si hi havia algú ferit o això el duien allí. I allò és ara per als majors, els vells. I allí, rodant la carretera i tot jo anava a les monges. De matí féiem totes les lliçons, de llegir i tot, i de vesprà féiem labors. Labors. I una resava el rosari. Una. I la que estava resant el rosari jo sempre estava al mig. Encà tinc el rosari que rese de quan jo vaig prendre la Comunió. Ja m'he quedat en les monges molt, perquè tenia una germana de ma mare monja, i m'he criat molt amb les monges tamé. Jo anava a costura allí a les monges. Ma mare mos criava bé, gràcies a Déu. Érem pobres però alegrets tots [*risses*], tots de moltes alegries. Sabien criar-mos bé. Ara sí que no hi ha... ara no hi ha res. Tot s'ha acabat.

La Comunió com se feia? A on?

La Comunió a la iglésia, la vaig prendre jo i un atra xiqueta, jo me'n recorde quan anàvem a comulgar a dos a dos. A dos a dos. I anàvem un atra xica que li dien Burguete, María Burguete. Ella i jo féiem parella, i les primeretes de prendre la Comunió mosatros. Ho tinc com si fóra ara, quan anàvem a l'altar.

Mare meua!

Me'n recorde jo de tot, del dia de la Comunió. Nou anys, tenia jo. Jo tota mudà, que no havia vist mai València i ma mare... i m'auela me va regalar el trage. I vàem anar... a on està ara la Immaculada era l'hostal. Era l'Hostal dels Rojos o no sé com. I allí eixien carros, i en carro... cotxes d'ixos de rodes, de cavalls. Ahí mo'n vàem anar a València, jo tota contenta. No havia estat mai a València.

No anaven en tren.

Aniria el tren però mosatros... eixien cotxes d'ahí del Roig pa anar a València. Vam anar m'auela, ma mare i jo. I m'auela me va regalar el trage. I un trage que estava a l'escaparate molt bonico me'l va comprar. Molt asseat, anava molt asseà jo el dia de la Comunió. Vam ficar de manifest i el Tomaco li havia ficat una pera grossa vam ficar de manifest amb molta llum i tot això. I ixe dia cara a València, jo tota pagà. Ti la Pentinaora i mosatros [*risses*].

Mare meua, en el carro, en la diligència. Después de comulgar feien el dinar, convidaven a la família...

Sí, sí, dona, ja ho crec, asseat tot. Ui, tot asseat, sí. El dinar en les cases, entones s'estilava en les cases. De bars i tot això no hi havia res. Mos ajuntàvem totes i... tota la família, estàvem tota la família.

I les pastes les farien en família tamé.

Ui, sí, de tot. **[5 min.]** Les mares sabien fer de tot tamé. Les de antes. I el fer, pastaven i de tot tamé sabien fer de tot. Sabien de tot. Tenien tot de casa: ous de casa, mataven un pollastre tot de casa que és d'això. Els de ara no tenen substància.

Tenien animals en casa, tamé.

Entones teníem el corral, un pati pa'ls animals. Teníem de tot. I en estiu anàvem a la mar, mosatros teníem casa a la mar, que mos la vaen tirar quan a la guerra. La vaen tirar pa fer xaboles, la madera farien xaboles i mos les van tirar totes. A vora mar, davant del bar Avenida. Vora mar, els carabineros estaven allí al costat, al cantonet estaven els carabineros. I quan van entrar els nacionals, d'ahí de ma casa... en ma casa teníem set famílies, perquè estaven tirant bombes i tot això; ixos vaen pegar pac a Castelló, i els que estaven a l'atra part del Camí la Mar, pac a València. I mos vàem... era quan vaen entrar ja els nacionals i tot això. I ma casa set famílies per els bombardeos, estaven tots a la mar. Perquè bombardejaven ja i tot això. Vull dir jo que me'n recorde de les persones que estaven a ma casa i tot. De Valls i totes ixes a ma casa. Ja veus.

Aixina és que tenim a muntó de recuerdos de la guerra. A muntó. Mon pare feia: mos vam gitar rics i mos vàem alçar pobres. Mos vaen arruinar que mos van llevar set camions. Era una societat, quatre o cinc sócios, i teníem el número u... cada d'això que compraven, número dos, hasta el set, hasta el número set. Els vaen llevar tots en la guerra. Va desaparéixer tot.

I la casa del poble la van tirar per les bombes?

La casa la van tirar, sí. I vam anar a casa d'una tia meua que tenia la casa bé, a viure. Hasta que mos vàem obrar la nostra. Mira si mos vaen arruinar poc... Però no mos ha faltat mai... gràcies a Déu. Els pares eren llauraors i no hem anat mai a parar ranxo, perquè teníem de casa de tot. Gràcies a Déu. Encà podem donar gràcies!

De la mar...

Mosatros? A Borriana, i vam fer cap a Castelló. I en Castelló mos va donar l'Ajuntament casa, debaes. Jo com era valenta, era joveneta però ja era encaixaora. Me vaig apuntar a encaixar. Saps lo que...? I la neboda de l'amo me tirava a la caixa, això que féiem. I después era una fàbrica que se dia la fàbrica de Forcada, i feia guants. I per la nit feia guants. Guants, jo. Però jo tots els dinés ni una perreta mai: tot a ma mare, tot a ma mare. Ui, sí. I mon pare i un atre tio meu i això treballaven al Grau, als barcos. Tenien jornal allí, mos vàem quedar sense res... Ells als barcos i jo a l'almacén. Aixina que al ranxo no hem anat mai, gràcies a Déu no. Perquè teníem a muntó... els de Nules vàem agarrar... en lo carro, mon pare, a dur-mos la farina que mos quedava i tot això, i vull dir

jo que gràcies a Déu, bé. Però treballant. Treballant molt. En la guerra sabem mosatros lo que és anar a plegar queredilles, a plegar... Mon pare no tenia cap xic, érem tres xiques, i mos tocava anar a ajudar-li a mon pare a tot. Li ajudàvem... Ui, estos braços se n'aniran a l'atre món cansats. Però tot ho hem passat. Hem passat a muntó en la guerra, a muntó. A muntó, hem sufrít a muntó.

Però vosté haurà treballat a muntó tota la vida.

Hem treballat a muntó. Mon pare, mosatros com si fórem hòmens. Bueno... mon pare d'això i mosatros li plegàem de tot en terra, feia cacaus, pues tot; feia moniatos, a plegar-ho tot. Jo ho he fet tot. Una tia meua ne tenia huit de família. Huit. Pues quan entraven els nacionals tots xicotets varen portar-los a Castelló i a tot tamé. Els he criat jo a tots. Bueno, sa mare això, però... com eren huit, eren huit de família, **[10 min.]** pues jo m'ho sé lo que... Els he criat a tots, a tots. Perquè entonces no hi havien tants... tant com ara. Ui, ui, jo m'ho sé [risses]. En ixè llibre no cabria tot [risses]. Mare meua! Però tot ho hem passat. Gràcies a Déu, Nostre Senyor mos ha ajudat. Ai... Jo no sé vostés de quin color són, però jo dic lo meu, i a cada u que siga com siga. Ai, la veritat, mentires no, veritat, lo que som. Pa què cal dir mentires.

Mon pare i tres o quatre hòmens que les dones estaven allí en la mar, estaven un dia amagats a l'herba seca, tots allí amagats. Vaen entrar els d'això i ma mare com era molt valenta diu: "És que venim a vore si... -Ui, nuestros maridos a defendre, a defendre lo nuestro", i estaven allí amagats. "A defendre". En l'herba seca, que teníem dalt de casa pa l'animal tot herba seca, i ahí estaven tots amagats [risses], el tio Tomàs i tots. I van vindre uns milicianos, van vindre pa buscar a vore qui quedava, i l'auela que era valenta, l'auela, diu: "Ai, nuestros maridos a defendre lo nuestro", com si fóra del color d'aquells. "A defendre, adelante, adelante, adelante". I quan ja se vaen d'això, que se va aplacar un poquet ja per la nit, que van estar tota la nit aixina, ja era quan van entrar els nacionals i és quan ens vàem partir i van eixir tots, pobrets. Hem passat molt.

Però s'amagaven pa que no se'ls emportaren.

Claro, estaven amagats, pobrets. Estaven amagats. Tots tenien les seues nóvies, els xiquets. I estaven amagats. Si no hagueren estat amagats se'ls hagueren endut tots a la guerra? I hi havia un soldaet, pobret, que volia quedar-se, jo encà pense en ell a vegaes, jo feia: "ai, fill, jo què sé" de quin color són, i a vegaes portar-mos... No ho saps. I no el vàem amagar, pobret. Feia por, tot.

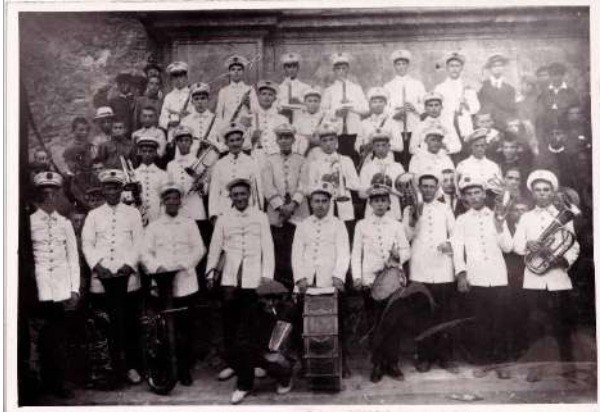
Ah, la fatxà de... les graes!

Sí, les graes.

bonica!

Això és la música! A vore si està el meu home!

Rosa: Sí, mira-lo. Ahí.

Teresa: Ah, tocava el clarinet. Era molt jove ahí.

Clar, esta foto serà molt arrere, eh?

Rosa: Sí, ixe és mon pare. Segur, además [*l'altra filla, Teresa, i la neta, també Teresa, pensen en canvi que podria ser el germà de Manolo, que també era músic*].

Això és el campanar antic, i això una grasaeta, pa assentar-se.

Rosa: Uns escalons.

Açò és la plaça, no? Això és la porta de la iglésia, pues serà. Esta, esta que és gran. Esta sí que és la porta de la iglésia. Açò era... tot ixe casaltot era del carnisser ixe... ixe tan ric de Nules.

Rosa: Sí, el de l'Hort del Carnisser.

Teresa: Tot ixe costat d'ahí era del carnisser. Del carnisser. Era del carnisser. Ui, la porta de la iglésia, ahí dalt estava sant Bartomeu. Ui, què

Açò és la base del campanar.

A vore si està el pare, a vegaes.

Ahí hi hava una grasà que en l'atra foto ara la vorem.

El pare tocava el clarinet.

Rosa: A vore... ixe és mon pare.

Este d'ací? Ostras, mare meua!

És la primera vegà que algú reconeix...

Rosa: Està amb el clarinet, no, ahí?

Jo crec que estan tots els clarinets, ahí.

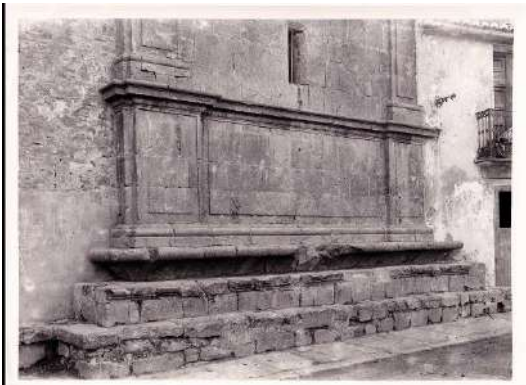
Sí, ixe és mon pare. Mira ixa foto... Ahí està el pare.

Teresa: Està ahí?

Uns escalons, sí. Dos escalonets.

Ixa és la porta...

Teresa: La porta.

Sant Bartomeu.

La de la iglésia és, ixa? Eren dos portes grans. Ixes molt grans. Hi haven a muntó portes, que ara li ho explicaré jo.

Sí, sí, sí, mos lo té que explicar.

Esta és l'atra plaça, la plaça del retor, que dien.

Açò serà darrere, carrer de la Soledat recte, hi havia una replaça tota de abres. Tota de abres, i estava ixe d'això, estava ixe pou.

[15 min.] I ahí n'hi havia un atra porta, que s'entrava, una porta al carrer la Sang que s'entrava aixina. I ahí hi havia una finca molt bona. Dalt estava el armonio, dalt estava l'armonio. Sí, me'n recorde jo d'això, ui, sí. El pouet, una plaça gran amb els abres. Rosita, amb els abres. I el carrer la Soledat eixia. El carrer la Soledat. I ahí darrere...

Ahí hi ha un atra porta, i això és la iglésia tamé.

La de darrere. Carrer la Botera, està. Carrer Roser, hi havien tres escalons de pedra, pa pujar, de pedra, tres escalons, i al costat d'això estava... aixina com ara diem "mo n'anem al Sagrari", entonces díem: "mo n'anem a la capella del Sagrari. Anem a la capella de la Comunió", díem. I estava pujant ixa escala, ahí al costat. Cara aixina estava la capella del Sagrari, i el d'això de batejar al costat. La pila de batejar, estava al costat. Ui, ahí era la porta gran, eh? Una porta gran. Sí, sí. Ui, sí.

La iglésia era molt bonica, la iglésia de Nules. Ui, si era bonica! Mare meua! L'altar pac allà i tot això. Ui! Ai, açò és l'altar, pues! Mira l'altar, sí. Ui, l'altar, l'altar, era una acabació... pujava amunt.

Ahí hi havia un púlpit... I açò què era?

Ui, sí, sí, sí, ahí estava l'armónium [risses]! Ahí estava, ahí! I d'ahí és quan passaven pac allà, que és a ixa capella que li dic jo, la capella del Sagrari o de la Comunió... Díem la capella de la Comunió, que la sé com si estiguera jo davant, la sé tota jo. a li ho contaré jo com estava. Alcomençava des de la porta de la plaça, jo li diré com era.

Conte, conte.

Açò és la plaça, no? Entràem, i ara mo n'entràvem pac allà i estava el púlpit ahí, i darrere uns quants capellans tamé confessant. En después estava l'altar major, que era

una acabació molt bonica, acabació del d'això, i ahí la porteta de la sacristia. Però el senyor retor estava antes, a la porta ixa del carrer la Soledat, que era una porta tamé gran i preciosa, estava la oficina que jo li dic, que li duia jo els dinés. Era aixina. Ara entràvem per ahí, per la porta ixa, dalt estava lo que jo li dic, l'armonio. I ara paraven... dos poquets més pac allà estava l'altar de Sant Josep, que l'altar de Sant Josep dien els resos... el resos, después que se moria una persona, al cap de deu dies o això dien un reso. Ixe reso, el últim dia que estàvem mosatros, un germà de mon pare que li dien Eugenio, que vivia al carrer de la Simona, que tenien tenda, i va entrar un policero i va dir: "Facen el favor d'eixir perquè anem a tancar ja la porta". Era el últim dia ja que vaen tancar la porta, i mo'n vàem eixir i d'ahí se vaen començar ja a... a no

funcionar la porta ni res d'això. I después, sense tocar això, ara anàvem pac allà i allà estava la capella gran que era la capella de la Comunió que díem mosatros, gran. I al costat la porta ixa que jo li he dit del carrer la Botera. El carrer Roser, saps? I la pila de batejar. Después, ara tornant pac ací, a este costat estaen dos o tres altars i estava l'altar del Cor de Jesús, al Cor de Jesús que n'hi havien unes portetes, portetes, i era a on anàvem els Primers Divendres de mes. Tots els primers divendres de mes s'obrien les portetes i anàvem a comulgar allí. I en después ja venien d'això i el retor confesava... ah, bueno, i después que baixaven de la iglésia, de l'altar major, estava el... Quin era el que jo te dia, xica? Ara no me'n recorde com se dia, xica! El Sepulcre, ja ho he dit jo. Sobre [inintel·ligible] estava el Sepulcre. Después que baixàvem a resar al Sagrari, que al Sagrari hi havia tamé una porteta, [20 min.] allí estaven els capellans que diem. I estaven al Sagrari i dalt del Sagrari hi havia un sant, no sé si era la Mare de Déu del Carmen o què era això. I allí feia el retor, allí el retor confesava, volia dir. Saps?, el senyor retor que hi havia entonces està mort i enterrat ací, en companyia de tots els d'això. Està enterrat ací en Nules. Era ixe, i confessava allí, pobret.

Mossén. Antonio?

Mossen Antonio feia en un atre puesto, confessava en un atre puesto. Però el senyor retor allí, a on estava el Sagrari. Ai, dic el Sagrari jo...

Rosa: Mn. Vicent?

Teresa: Mn. Vicent a un puesto. Mn. Vicent Llombart a un atre puesto. Estava allí davant a... ai, ho acabe de dir... a on està el Nostre Senyor mort allí... Adés ho he dit...

El sepulcre.

El sepulcre. Hi ahí era com un altar, d'ahí ja eixies a la porta del carrer la Soledat. Después que s'acabava que rodaves l'altar, la porta al carrer de la Soledat. I és a on estava com una oficina, darrere el capellà, anàvem allí a apuntar coses i a donar els

dinés que... tot això. A mi volia ficar-me presidenta no sé de què, i el vaen matar, pobret. Al cap de poquet va i el vaen matar. Vull dir jo que ja veus si he passat jo tamé.

Hi havien tres portes al carrer.

Sí, una gran a la plaça, recta al carrer la Soledat i la del carrer de la Botera.

Exacte.

I una xicoteta, encà eixia una xicoteta des de l'altar una xicoteta que encà eixia tamé al carrer, per si algú anava a parlar alguna cosa amb el capellà o això ahí podia eixir. Xicoteta. Però les atres totes grans i precioses. Portes totes grans. Amb dos files pa passejar-mos, totes de pedra màrmol una maravilla. Una maravilla totes. I els balconets, ira ixos balconets. Me'n recorde com si fóra ara. Ui, tot això me'n recorde. Com si fóra ara, l'altar major... Un altar molt acabaet, ui... Tenia un final molt bonico. Un final l'altar molt bonico. I açò eren bancs, a un costat i a l'atre. Mira, veus? Ahí preníem la comunió, a ixos bancs primers jo vaig prendre la comunió. Mira, i la meua parella. Ai mare! Jo i Maria Burguete! Mare!

Mare, què bonica era, quina llàstima que la vaen tirar tota els bandidos. La vaen tirar, tan bonica que era. Ah, els escombros! Els escombros. Quanta gent! La vaen tirar i d'això baix era un refúgio, i quanta gent va morir! I hi havia un refúgio. A mosatros mos feien anar als refúgios a traure cabassets de terra. Debaes, mos feien anar, mos feien anar.

Vostés anaven?

Sí, sí, a traure-ho, i estava fondo i pa pujar-ho dalt els cabassets de terra. Mos feien anar. A ca la Bamboïna...

bueno, antes a ca la Bamboïna, ja està tot diferent, allí hi havia un refúgio, una boca, no se va acabar. I davant hi havia un pou, el pou del Raval i això. I ahí mos feien anar a traure cabassos. La meua germana tamé. La meua germana i jo.

No hi havien hòmens pa fer-ho?

No, els hòmens era pa picar, i mosatros traíem la terra. Mosatros traíem la terra. Tot lo que volien, mos feien fer.

El seu home va anar a la guerra?

Rosa: Sí que va anar a la guerra i va patir molt, perquè el vaen tancar i va estar... una vegà en el pelotó de fusilament.

Teresa: El meu home era cantor de la iglésia. Tota la vida ha segut cantor, tenia bona veu. Feia els solos. Els solos, sí, sí, sí. I músic, i músic. Feia de tot. Molt bona persona.

En el poble molt bona persona. D'estes persones que entre ensayo de la música, ensayo de la orquesta i tot això, sempre estava... de nit en compte d'anar al casino pues sempre tenia faena de les juntes. Però jo l'he conegut ja... tenia vint anys jo ja **[25 min.]** quan l'he conegut jo a d'ell.

És que el pare tamé va estar tancat.

Rosa: ...no menjaven, no els entraven res pa menjar. Segun com havia anat la batalla.

Teresa: És que mon pare tamé va estar en Madrid, li van llevar el camió que anava mon pare i un atre, Calot, u que li dien Calot, vivia al Ravalet, i com li vaen llevar el d'això vaen estar tres o quatre dies hasta que se va aclarir i mon pare estava tancat per això. Mos vaen llevar el número set ja, el últim. L'últim ja, tot. Mos van arruinar arruinaets. Les guerres porten això. Después la iglésia pues era... Venien coses i això, i la capella de la Mare de Déu anaven a coronar-la, i va estar ixos dies, va estallar el Moviment i pobreta la vaen coronar... fa vint anys o no sé quants que la van coronar.

Rosa: Més de vint anys.

Teresa: Anàvem a l'almacén. Xiques jovenetes.

Vosté anava a l'almacén?

Joveneta ben joveneta. Ai!

Tiraoreta?

Sí. Però jo he segut encaixaora molt joveneta, encaixaora.

Treballaven en terra?

En terra? No, mos assentàvem a la caixa i això. Encaixaora, encaixaora. Al puesto que ha anat m'han volgut tots. No he segut parlaora, jo. A la faena, a la faena. A complir. Ara encà topete a alguns que són comerciants i encà fan: "ui, la més treballaora de l'almacén!" [risses]. Mira... He complit sempre, he tingut la consciència d'això. La Gil, tu no l'has sentit nomenar, la de Gil? Pues a mi me volien a saber. A saber lo que me volien! Veus? Encaixava, tallava el paper, i marcava, era marcaora tamé. Tot això, tots els oficis. Ai, mos vaen arruinar i treballant una persona... no té que dir-li ningú res. Treballar, que treballar no és mal.

Jo he conegut vindre l'aigua, he conegut la llum. La llum era als cantonets una cosa o una correa i una pereta. Als cantons. Oi, això ho he conegut jo, ja ho crec, sí. I l'aigua, quan va vindre l'aigua. Quan va vindre la llum. De la mar tamé, no fa tant, la llum de la mar farà... Quants anys té la Carmencín?

Rosa: Casi sixanta.

Teresa: Sixanta o això farà la llum de la mar. Saps? Però l'atra llum? Jo me'n recorde en uns farolets, un cresolet als cantonets. Ja no podíem eixir de casa... Això ho he conegut jo. I vindre l'aigua: anàvem als pous, al carrer les Rendes hi havia pou, al carrer Santa María un atre pou. Al carrer la Botera, al carreró d'això un atre pou. Saps? Els pous...

I a llavar a la sèquia?

A llavar a la sèquia. A la sèquia, la sèquia era lo que és ara l'avenida i tot això, era tot de terra i allí hi havia una sèquia i lloses pa llavar. Quan venia la tanda de Burriana, pues ahí anàvem a llavar i hi havien xops. De la un xop a l'atre eixia una corda i esteníem la roba i tot això, i anàvem... Jo la més joveneta llançols, ma mare feia... m'aveava a tot, que era la major, m'aveava a tot i m'agradava. I allí esteníem. Mare de Déu!

El carrer Major d'ací de Nules jo l'he conegut de terra, i els carros anaven pel carrer Major, a dur teronja i tot això pel carrer Major. Después ho he conegut que els han fet amb... taulells d'ixos... adoquins. Amb adoquins. I después d'adoquins ja han anat apujant i tot això. Però jo l'he conegut de terra, de terra. Tots els carros passar pel carrer Major. I después les més senyoretetes aixina com ara és un desastre el carrer Major, això pareix un desastre i estan les cases mig tiraes, entonces les senyoretetes eren al carrer Major. I a la missa... a les onze dien la missa d'això, [30 min.] i totes mudaes eixien a missa d'onze. "Ara van a fer la missa d'onze", els dumenges. I se mudaen totes [inintel·ligible] [risses]. De Billerta [?] i totes ixes persones més riquetes. I anaen a missa d'onze. A missa d'onze, quines coses, xica. Ixa seria la d'ara a les dotze i coses d'ixes.

Rosa: A la que fan ara a la una.

De Billerta i totes ixes, totes. [inintel·ligible] de l'Ordenari, la de l'Ordenari d'allí davant, totes ixes riques. Me'n recorde jo. Jo me'n recorde com si fóra ara.

Me'n recorde quan mon pare tenia 40 anys. T'ho vaig contar un dia. Mon pare, allí a on està ara el banc... La plaça, allí davant d'això era el Casino la Paz, i me'n recorde jo que ahí davant una orxateria venia orxata i tot això, i estava una barberia. A on està el banc era una barberia, i els hòmens anaven a llogar-se allí a la plaça d'això, saps? I allí me'n recorde que la Caixa com estava d'això estava al costat, hasta que vaen obrar ahí. Perquè me'n recorde que quan feien vaques jo me n'anava a la Caixa, que era a muntó d'això, i entrava a vegaes la vaca pels balcons, mosatros anàvem com si fóra els d'això, a la Caixa, i mo n'anàvem a la Caixa que encà no estava arreglà del tot, saps?, estava... Veia el bou i avant, i la Caixa això. El Casino la Paz era ahí, a on estava no fa molts anys. Entonces ahí estava, i un dia li pregunten a mon pare: "Ui, Vicent -que li dient Vicent-, que quants anys tens? -40 en tinc ja". Coranta, me'n recorde que mon pare era jove i guapo, i mosatros vam esperar... la meua menuda encara no havia nascut, la meua germana i jo [risses] dos bates ben asseaes a ensenyar-li-ho a mon pare. Ui, com si fóra ara me'n recorde. I allí estava... encara me'n recorde els que estaven allí al Casino la Paz: el Francisquet, u no sé qui era, són els que estaven entonces, els pares d'ixos d'això. Me'n recorde de tot.

Què memòria!

Ui, sí, me'n recorde, me'n recorde. És que la memòria no la perc. La memòria i el coneixement no... A vegaes estic gità, com sóc tan patidora, i faig, ui, açò o allò... Cavileos. Mare de Déu! Mira, què hem de fer?

I a ballar anaven?

No, ballar no. Les nostres mares no mos dixaven ballar. De ballar no. No ballava, jo. Ai, mira...! Ara pues mira, van i fan lo que volen, però entonces les mares no mos dixaven anar als balls, pareixia que entonces... Ara no, ara tot bonico, però entonces pareixia que... balls era... Molt diferent, saps? Mosatros anàvem de vesprà a la iglésia, féiem a vegaes això de Sant Josep, els Set Dumenges, totes ixes cosetes. Les mares mos ensenyaven tot això. I mosatros creíem a les mares [risses]. Érem més cregudetes, ara no mos creuen [risses]. Ahí tinc una filla [risses].

La caseta de la mar, vosté sap quan se va fer?

La meua filla... pues mire, en la guerra...

Rosa: L'any 58.

Teresa: Después de la guerra, después. Això que sol·licitaven tants metros i tot això. Mosatros la teníem de antes de la guerra. Al tirar-mos después mos vàem fer esta que vivim. Però ja fa anys. Ai, ja fa anys, ja. Éreu xicotetes, vosatros.

Rosa: Era en el 58.

Teresa: Era xicoteta quan jo estava obrant, una d'elles era xicoteta, vull dir jo que per ixos anys. I van fer tota una fila después de la Gola. Ahí assomant-te quan passàvem la Gola, passàvem a vegades amb un cabiró, la goleta que només hi havia una casa. Ixa casa. Después tot era pac allà, però ara és tot... tot poblat i tot això. **[35 min.]** Darrere antes eren tot serredals, i ara pues està tot poblat. Ho hem conegut... [risses].

I vostés estaven molt de temps en la mar? Quant de temps estaven, en la mar? Quant de temps?

Quant de temps estàvem en la mar? Ai, pues mosatros estàvem a muntó en la mar. Sí, sí. Mo n'anàvem prompte i tornàvem tard. A les festes de Sant Bartomeu, después de les festes de Sant Bartomeu encara. Veníem per la missa i això. I avant, d'allà mo'n veníem a missa. Els dumenges feien missa, una capelleta que entonces n'hi havia xicoteta. Ara tenen la capella gran. Ja fa anys que l'han feta gran. Entonces quan a la guerra era una capelleta xicoteta, bueno que en guerra ja no feien missa, però antes de la guerra i después encara tamé, una capelleta carrer la Mar, al costat d'ixa que han fet gran. Una capelleta bé, i anàem a missa ahí a la capelleta ixa. Saps? I después vaen fer esta tan gran que n'hi ha ara, preciosa. Però antes la xicoteta cara a la mar. Ara esta cara a la mar i cara a tot. Ara sí.

I vosté prenia el bany?

Prenia el bany jo, sí. Jo sí! Ah! A mi m'agradava pendre el bany! Que ho diga ella, que ho diga! Quan no sabia en una roda de camió, en una roda de moto o això, amb la roda entrava. I no... he segut valenta jo tamé, no he segut poregosa, saps? Poregosa no. Prenia el bany, ui, ja ho crec. Totes les meues filles i tots preniem el bany.

Els carabineros de la mar, mon pare traïa a la porta una tauleta i ficava aigua, i ells quan passaven i això s'assentaven un ratet i bevien aigua fresqueta i tot això. Els carabineros

estaven al cantonet mateixa. Eren dos cases que eren pals carabineros, i mosatros estàvem davant del bar Avenida. Estàvem bé.

Ací en Nules hi havien dones que passaven la cinta?

Sí, sí, passaven la llista. Jo no sabia passar-la. Però passaven la llista i l'oració... [risses]. L'oració, jo no la sé l'oració... "Tens un mos parat, te passarem la llista" [risses].

Rosa: Quan mosatros estaven maletes ma madre cridava a m'auela i m'auela [inintel·ligible] se senyava i no sé què feia. Dia l'oració. L'oració és secreta, però el Dijous Sant...

Comadrones ne hi havien? Comadrones.

Ah, comadrones! Jo no he conegut cap metge, jo tot comadrones. Jo no. Ací del poble. Hi havia unes comadrones que les coneixia jo. Comadrones, dones, ja són aposta que... saps?, saben, se dediquen a això. Ha d'estar una molt d'això pa anar a un metge. Però si no comadrones i avant. Jo no he conegut cap metge tampoc. Tots ben sans i ben bons que han eixit. Mare meua!

Antes si te feia mal la gola te feien llesques de llima i amb unguent de belladona, t'ho ficaven ahí i te se n'anava. Això pa'l mal de la gola.

Vosté poques malalties.

No, jo de la gola sí que he patit a vegaes, de la gola. I me ficava ma mare això amb un mocador lligat. Jo torrava la llima, a rellongetes torrà, i después ficava l'unguent de belladona i això.

Rosa: I mel.

Teresa: I sucre. Después de torrà sucre. I mos la ficava ahí, i ui, mos ficava bona. Ai, és molt bo això pa la gola. Sí, sí, pa la gola és molt bo.

Rosa: A mi m'ho va fer una vegà i volia morir-me, perquè això cremava, saps?

Teresa: A muntó dones venien a fregar les monyiques, pa les angines i tot això mos fregaven, això mos aliviava, sí. Hi haven dones que se dedicaven a tot això.

Hi havien dones... Sí, sí, sí.

[40 min.] Totes ixes coses. Ací, ací, ací. Antes, tot antic. Ara hi han massa medicines pa tot. Però entonces era tot aixina, a base de treballar. Mos enconformàvem aixina. Ai, estaríem d'ací a la nit!

Rosa: M'auela ja dia -que això cosa d'herència, serà- que ella hi havent nits que quan no podia dormir, m'auela jo me'n recorde que me feia: "jo esta nit no he pogut dormir, però estava pensant: a vore, vaig a fer exercicis amb la ment, en este carrer a vore qui vivia i qui s'ha mort i qui viu". Sí, sí, això m'ho dia... M'auela és que era molt intel·ligent. I hasta uns dies antes de morir-se no va estar mala. I li interessava la política, li interessava els bous, el fútbol... Ella era una persona actual, les notícies no se les perdia mai. *El Caso*, ella llegia *El Caso*. I va anar a votar, als cent anys va anara votar i va eixir

en -mira, ara vos ensenyaré una foto-, va eixir al periòdic i tot, i va dir: “a qui votarà?” o no sé què, i va dir: “el voto es secreto”.

Això és un homenatge que li van fer al centenari, que va vindre l'alcalde, li van fer un homenatge i tot.

Clar, clar. Vicente Martínez Lucas.

Van vindre ací perquè entones estava uns dies en... I la veritat, molt molt espabilà, molt intel·ligent m'auela. M'auela a mi m'agradava molt el caràcter que tenia. Perquè se la veia molt lista, saps? La veia molt... que sabia molt bé llevar i donar i callar quan tocava i tot.